

Moster Fiken

- Stora Stampers

Moster Fiken

Bilden visar Moster Fikens stuga i Stora Stampers som den såg ut ca 1900-1937. Huset innehöll från början endast förstuga, kök och kammare, vilket var urtypen för den sk enkelstugan. På 1890-talet byggdes ytterligare en kammare till på den vänstra gaveln (framifrån sett). Troligtvis påbyggdes farstun i samma skede. En van betraktare kan med hjälp av bilden direkt se att en tillbyggnad skett. Möbleringen var spartansk enligt min mor. Köket innehöll en stor murstock med spishäll, bakugn och järnspis. Dessutom fanns där lösöre i form av en soffa, två skänkar, köksbord, fyra stolar, trasmattor och en bänk för ved, vatten och slask. Den lilla kammaren var möblerad med säng, byrå, stol och ett litet bord vid fönstret. Mitt i golvet fanns också en lucka till källaren. Här fanns ingen värmekälla förutom själva murstocken. Kammaren på gaveln, alltså den tillbyggda, användes enbart när det kom gäster. En säng och ett bord med stolar var möbleringen här. Som värmekälla fanns en kamin, vars plåtskorsten syns på fotografiet.

Leif Berggren. *Utdrag ur hans artikel Moster Fiken – min morfars mor i Sala Hembygds- och Fornminnesförenings årsbok 1997. Vill du läsa hela artikeln finns den under Litteratur m.m. på startsidan:*

Den här berättelsen handlar om en strävsam kvinnas livsöde. Även andra personer – som på något sätt är relevanta – blir naturligtvis omnämnda.

I ett försök att spegla den tidsanda som rådde i mitten på 1800-talet redogörs helt kort för vissa fakta och företeelser.

Under denna tidsepok föddes den flicka som sedermera kom att kallas Moster Fiken. Nedkomsten skedde den 10 juni 1852 och flickan kristnades till Johanna Sofia. Modern hette Kristina Fredrika Ruth-Olsdotter, gemenligen kallad Stina, och var ogift. Fadern – som för övrigt arbetade i gruvan – kom från landets södra delar. Han trivdes inte med gruvarbetet och lämnade trakten utan vetskap om att han skulle bli far. Då ingen av dem kunde vare sig läsa eller skriva togs heller aldrig någon kontakt.

Hennes blivande man var född i Finntorpet, straxt intill, och troligt är att de var lekkamrater.

Carl Vilhelm Lindberg ingick äktenskap med Johannas Sofia den 26 september 1873. De var jämngamla. Denne Carl Vilhelm var gruvkarl nr. 17, sprängare, vid Sala silvergruva. Han begick det ödesdigra misstaget att gå i borgen för sin bror, vilket medförde att han fick ikläda sig dennes skuld. Som ett resultat av detta flyttade det unga paret in i Stinas stuga i Stora Stampers.

Äktenskapet var fruktsamt och 1876 föddes det första barnet (det var alltså inget ”tvunget” äktenskap). Sonen fick namnet Oskar, förmodligen efter kungen. Ytterligare åtta barn kom till världen, fyra flickor och fyra pojkar. Två av barnen, flickor, uppnådde aldrig vuxen ålder. Det fjärde barnet i raden var min morfar, Ernst, som var 14 år när han på hemväg från konfirmationsläsningen nåddes av nyheten om en olycka vid gruvan. Ryktet gjorde gällande att ett skott gått av för tidigt vid sprängning i närheten av Carl XI:s schakt, och att hans far hade omkommit. Det var med tunga steg pojken fortsatte vandringen och väl hemma tordes han inte gå in. Det här var lördagen den 22 mars 1896. Modern hade emellertid fått visshet redan

när gruvans kusk – med kyrkoherde Lindberg i följe – höll in ekipaget vid grindhålet. På den tiden visste man, att när den vagnen stannade blev det sorg i huset. Johanna Sofia sade senare: ”Jag kände på mig att jag inte skulle få se Kalle mer. På morgonen gick han med tunga steg och vände sig om två gånger. Det hade han aldrig gjort förut”.

För att klara upp situationen startade Johanna Sofia nu en kaféerörelse i det egna hemmet, vilket sedermera gav upphov till smeknamnet Moster Fiken. (Benämningen ”Moster” tarvar måhända en förklaring. Åtminstone för de yngre läsarna. Före ”Du-reformen” - som inte är så gammal – användes tilltalsordet Ni. Längre tillbaka tilltalade man ofta medelålders kvinnor med ”Moster” (jämför Strindbergs Hemsöborna). Själv är jag född 1946 och har aldrig sagt du till vare sig far- eller morföräldrar.

Dagarna blev långa och mödosamma för den nyblivna gruvänkan. Hon var dock en strävsam natur och inte rädd för besvär. Bakningen skedde ofta nattetid. Speciellt när det gällde spisbröd, som hon bakade på beställning åt bönderna. Detta gräddades i den murade bakugnen som krävde lång uppvärmningstid. Hon bakade även mat- och kaffebröd. Karamell- och kola-tillverkning bedrevs i stor skala och alla varor inköptes hos Walls speceriaffär (den låg där Hemköp nu ligger). I utbudet ingick också öl och cigaretter. Bayerskt öl såldes i stora mängder och Moster Fiken fick efterhand diplom från bryggeriet.

Alla varor såldes emellertid inte i hemmet och för den övriga försäljningen måste – i synnerhet efter nutida måttstock – ha varit mycket arbetskrävande. Marknader och torgdagar bevistades regelbundet. Hon hade sin speciella plats invid Oxbacken (där stadsparken nu ligger). Auktioner och dylika arrangemang gav också tillfälle till försäljning. Inte sällan gav hon sig åstad till Salbohed, där det då fanns ett regemente. Samtliga ”resor” företogs till fots och med varorna på en dragkärra. Hon ådrog sig omsider svåra bensår, som lindades med trasor. Detta till trots ställde hon aldrig in en ”resa”. Inte ens när bussarna började gå reguljära turer nyttjade hon dessa. ”Jag har fått mina ben till att gå med”, svarade hon när någon ömkade sig över henne. ”De här nymodigheterna är ett fördärv och kommer att göra ungdomarna lata”

Kaféet i Stampers blev en välkommen rastplats för förbönderna, beväringar och andra vägfarande. Bönderna skulle ju in till staden med ved- och sädeslass och även hästarna behövde vila. Moster Fiken välkomnade alla.

När brevbäraren kom trakterades han med kaffe. Vid det tillfället blev också stugan samlingsplats för traktens gummor som kunde vara: Ek-Mina, Brodins Maria, Augustssons Sofi, Norrbäckes Emma, Hedmans Karin, Pryl-Emma, Hellströms Emma med flera. Många av de här kvinnorna var också gruvänkor. Brevbäraren hade med sig nyheter från staden och fick väl en del skvaller i retur. De här kaffegästerna var inte särskilt lönsamma för Moster Fiken, men hon var en generös människa.

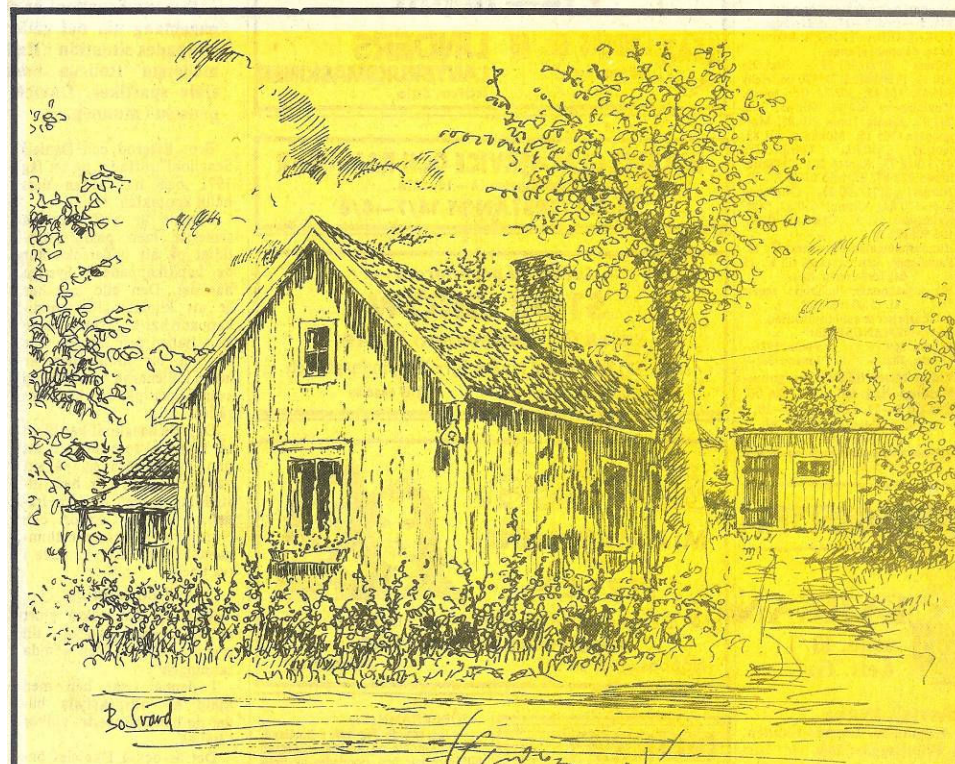
Ett gott hjärta hade hon, gumman, och ungdomen månade hon om. Kaféet blev snart en populär samlingsplats för traktens ungdomar. Hon lät dem hållas om inte någon kom med en brännvinsflaska. ”Ut buse, här är ingen krog” kommenderades den olycksalige ynglingen. Tobaksrökning var hon inte trakterad av, men tolererade rökning då hon ju själv sålde cigaretter. (Cigaretterna var ofta av ryskt märke och kostade på 1920-talet ett öre per styck).

Johanna Sofia Lindberg gick ur tiden den 28 juli 1941. Insomnandet skedde i hennes egen säng i lilla kammaren. Precis som hon själv önskat.

Stugan i Stora Stampers står fortfarande kvar. Det är dock tveksamt om Moster Fiken skulle känna igen sig idag. Både stugan och området som helhet har förändrats drastiskt.

Sven Norling, Sala, f. 1913, vid ABF:s studiecirkel i Sala den 28 oktober 2009:

Sofia Lindberg, alias Moster Fiken, bodde i Stampers. Hon blev änka efter det att maken omkom i ett gruvras. För att försörja sig och de många barnen bakade hon bröd och sålde, liksom även läskedrycker och tobaksvaror.

MOSTER FIKENS CAFÉ

”Lindbergs-Fikens” — det var samlingspunkten i Stampers, strax utanför Sala, i början av seklet. Ett litet anspråkslöst café, inrymt i Sofia Lindbergs enkla stuga. Sofia, oftast kallad Moster Fiken, var ett hårt arbetande gruvarbetaränka. Många timmar om dagen stod hon vid bakkbordet och ugnen. Men hon sades också kunna bota sjukdomar genom att smälta bly.

Tecknaren Bo Svärd har fäst Moster Fikens stuga på papperet. Stugan står kvar i Stampers än i dag, men är sedan länge om- och tillbyggd.

Vi har besökt Stampers och ska i några artiklar försöka spegla miljöer och människor från förr och nu. Föret i raden står Moster Fiken.

Se sista sidan

Hon kallades Moster Fiken — ”Kloka gumman” som drev café...

Hon var en av många gruvarbetaränkor i Stampers. Moster Fiken kallades hon av de flesta, även om det i kyrkboken stod Sofia Lindberg. I Stora Stampers, där hon drev en liten caférörelse, bodde hon hela sitt liv och där lever minnet kvar av en hårt arbetande kvinna. Det var inte bara de goda

En som minns Sofia Lindberg väl är Aina Enstedt, född och uppväxt i Stora Stampers.

— En gång gick vi till Moster Fiken och sa att vi hade tandvärk. Vi var förstas nyfikna på den där blysmältningen. Men Fiken, hon sa på en gång ”Nej du, du har ingen tandvärk. Men gör du om det här ska jag minsann sätta tandvärk på dig!” Hon kände på sig att det inte var något fel på oss. Men hon var alltid snäll mot oss, Moster Fiken, säger Aina.

□ Så gick det till

Även om ingen annan än den sjuke fick vara med inne i stugan under ”behandlingen” vet ändå Aina hur proceduren med blysmältningen gick till.

— Hon smälte bly och droppade ner i en skopa vatten. Då såg hon på

figurerna vad det var för fel. Sen lät hon skopan gå runt skallen på dom och under ena armen. Så klippte hon i litet hår och en nagel. Sist lade hon i ett par småslantar och slängde sen allt utanför stugknuten.

— Vi ungdomar trodde ju inte på det där. Vi letade

bullar hon bakade som gjorde henne smått berömd även utanför Stampers och Sala. Moster Fiken sades också kunna bota sjukdomar. Hon var något av en ”klok gumma”, som stöpte i bly eller, som man sa förr, ”smälte över” de sjuka.

någon annan klädespersedel utan att dess ägare var i närheten. Hur det påverkade den helande kraften visste nog bara Moster Fiken.

□ Sorgebud

En dag anno 1896 — Sofia Lindberg var då 38 år — kom prästen med sorgebud

där.

Moster Fiken klarade sin sorg med en from gudstro och hemmet med hårt arbete. Hon gick upp klockan fyra varje morgon och bakade bröd — långa rader av bullar, limpor och kakor — som hon sedan gick till stan och sålde.

— Hon gick alltid till fots, åkte aldrig buss. ”Sånt är för ungdomarna” tyckte hon, säger Aina Enstedt.

Därhemma fanns några djur att sköta om och så förstås, de första åren efter mannens död, några minderåriga barn.

— Och på kvällarna, åtminstone som jag minns från slutet av 20-talet, var det ju fullt av ungdomar hos henne, Vi trivdes, där köpte dricka och karameller, och hon tyckte om att ha oss där, tror jag. Det var inte värt att någon kärring kom och gnatade om ungdomen, då åkte hon ut från Fikens stuga

reda på slantarna och gick in till Fiken och köpte dricka, skrattar Aina.

Men det var många som litade till Moster Fikens kunskaper. Folk kom långväga ifrån och ibland anlände postpaket med saker som tillhörde någon sjukling. Då fick Moster Fiken ”smälta” över ett linne eller

från gruvan. Sofias man, gruvarbetaren Kalle, skulle inte komma hem den dagen. Han hade förolyckats vid ett ras nere i gruvan.

Det var ett hårt slag för en kvinna med sex barn, men Moster Fiken delade sitt öde med många andra Stampers-kvinnor. Gruvarbetaränkorna var många

och vi blev kvar, minns Aina.

"Lindbergs-Fikens", som man också sa ibland, lilla café blev också rastplats för bönder på väg till och från stan, och för beväringar på marsch till och från Salbohed.

□ Läste bibeln

Enda tillfället när ungdomarna motades ut var när Moster Fiken skulle läsa bibeln.

— Hon var religiös, men hon gick bara till kyrkan när prosten Magneli predikade. Annars satt hon hemma och läste bibeln, berättar Aina, som också har ett minne av Moster Fiken

som psalmsångerska:

— Min karl skaffade radio tidigt och då brukade Fiken och ett par andra tanter komma för att lyssna på predikan. Och när prästen sa numren på psalmerna slog dom upp sina böcker — det var bara det att dom hade missionsförsamlingens sångböcker... Men sjöng gjorde dom!

Lång och smal, med knut i nacken — så såg Moster Fiken ut. Och alltid var hon klädd i blus, lång kjol med förkläde, och med ett huckle knutet under hakan.

Moster Fiken lämnade jordelivet i Stora Stampers 1941, men hennes stuga står kvar än i dag. Den är vis-

serligen om- och tillbyggd, men i dag bor där Sofia Lindbergs dotterdotter Karin och hennes familj.

— På mormors tid bestod stugan av kök och en liten kammare. Dessutom hade hon ett kallrum, där hon kunde ligga på sommaren. I köket fanns en stor spis och bakugn. Under kammar-golvet var det en källare. Där klättrade hon ofta ner för att hämta upp dricka, berättar Karin Johansson och tillägger:

— Jag skulle bra gärna vilja bryta upp golvet i kammaren för att få se vad som finns kvar i mormors källare...

Ingalill Forss-Norberg

Här står Sofia Lindberg själv, av de flesta kallad Moster Fiken, på trappan till sin stuga i Stora Stampers. Vid hennes anspråkslösa café rastade bönder och beväringar och byns unga samlades här om kvällarna.

*Aina Enstedt — här på upptäcksfärd i Stampers-miljö — är född och uppväxt i Stampers och kommer bra ihåg
Moster Fiken. En snäll och hårt arbetande kvinna, minns Aina.*

Master Fiken smälter bly för att ge bot åt någon sjukling... Tecknaren Bo Svärd tror att det kan ha sett ut så här hos Sofia Lindberg.